

**Considerații privind elita politică românească
din Bucovina habsburgică.
Structură socială și participare politică
(sfârșitul secolului XVIII – începutul secolului XX)**

Mihai-Ștefan CEAUȘU*

În momentul anexării părții de nord-vest a Moldovei, cu numele de Bucovina, de Imperiul Habsburgic, la începutul ultimului sfert de veac XVIII, autoritățile imperiale constatau că în noua provincie exista o stare nobiliară, boierimea, destul de numeroasă, care număra în jur de 346 de familii, reprezentând aproximativ 2,04% din cele 17.047 de familii ce constituiau ansamblul populației noii provincii imperiale¹. Aceasta deținea un important rol economico-social și politic, în calitate de mari proprietari funciari, într-o zonă cu o economie preponderent agrară, cum era noua achiziție teritorială habsburgică.

Până în momentul instituirii stăpânirii habsburgice, boierimea alcătuisese elita politică moldovenească tradițională, din rândurile ei recrutându-se cei care alcătuiau aparatul politico-administrativ și juridic al statului Moldova. Această pătură socială era divizată, în linii mari, într-o boierime mare, despre care putem spune că, în viziunea teoriei lui Pareto, alcătuisese „elita guvernamentală”, fiind un factor decizional important în opera de guvernare a statului, și o boierime mică, ce alcătuisese „elita nonguvernamentală” și care îndeplinea doar ocazionale roluri de execuție.

La scurt timp după ocupare, reprezentanții clasei nobiliare din Bucovina, pornind de la poziția lor economică și de la situația anterioară, din timpul statului Moldova, când dețineau toate pârghiile puterii locale, și-au exprimat opțiunea de a participa la actul politic de conducere, în cadrul Consiliului mixt, militarocivil, preconizat a se înființa în noua provincie, la sfârșitul anului 1774². Însă

* Institutul de Istorie „A. D. Xenopol”, Academia Română, Filiala Iași; msceau@yahoo.com.

¹ Gabriel von Splény, *Beschreibung der Bukowina*, în *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, ediție bilingvă, îngrijită, cu introduceri, postfețe, note și comentarii de acad. Radu Grigorovici, *Prefață* de D. Vatamaniuc, București, Editura Academiei Române, 1998, p. 263.

² În acest sens, vezi propunerile făcute Consiliului Aulic de Război din Viena de primul administrator militar al Bucovinei, generalul baron von Splény, cf. Mihai-Ștefan Ceașu, *Bucovina habsburgică de la anexare la Congresul de la Viena. Iosefinism și postiosefinism*, Iași, Fundația Academică „A. D. Xenopol”, 1998, p. 64-65.

încercarea elitei politice românești de a se implica la nivel decizional provincial, ca factor de putere, a fost sortită eșecului. Autoritățile centrale din Viena, luând în considerare o serie de factori, au respins propunerile făcute de generalul Gabriel von Splény, primul guvernator militar al Bucovinei. Între acești factori se detașează politica iosefinistă promovată de Curtea din Viena, în frunte cu coregentul Iosif al II-lea. În general, iosefinismul urmărea restrângerea prerogativelor nobilimii, la scara întregului imperiu, în folosul interesului general al statului³. La aceasta se adăuga neîncrederea în loialitatea elitei tradiționale românești, teama că aceasta, mânată de interese proprii, de grup, ar fi putut împiedica aplicarea în Bucovina a unor viitoare reforme structurale, precum și nivelul scăzut al cunoștințelor dobândite prin educație ale acesteia.

Pentru a păstra totuși o legătură deschisă cu elita nobiliară românească, Viena a numit un reprezentant din rândurile sale, respectiv pe boierul Vasile Balș, în administrația provincială. Astfel, acesta a devenit primul reprezentant al elitei românești care ajungea în structurile puterii locale, iar mai apoi, în cele din vârful puterii din Monarhia de Habsburg, fiind numit, mai întâi, concepișt în cadrul Consiliului Aulic de Război din Viena, iar apoi, după introducerea în 1787 a Administrației civile în Bucovina, la Cancelaria Unită Boemiano-Austriacă. Câțiva ani mai târziu, în 1791, Balș, înaintat la rangul de baron al statelor austriece, a fost numit în cea mai înaltă funcție politico-administrativă din Bucovina aceluși timp, anume aceea de căpitan districtual, pe care o va păstra până la pensionarea sa, în anul 1805⁴. Prin punerea în retragere a baronului Balș, elita românească a pierdut cel mai important post din structura instituțională a provinciei, ce va fi ocupat mult timp de oameni politici proveniți din vestul monarhiei.

Pierderea autonomiei provinciale și înglobarea din punct de vedere politico-administrativ a Bucovinei în provincia Galiția, dominată etnic de polonezi și ucraineni, iar confesional de catolicism, au reprezentat un permanent prilej de nemulțumire pentru elita românească bucovineană, care va simți tot mai mult nevoia de a-și afirma identitatea națională în raport cu noua stăpânire habsburgică instaurată⁵.

Spre jumătatea secolului al XIX-lea, elita românească, recrutată mai ales din rândul moșierilor de origine nobilă și a clerului ortodox, având un nivel ridicat de cultură și educație, desăvârșit în multe cazuri la Universitatea din Viena sau la alte universități din monarhie, dorea să joace un rol mult mai

³ Horst Glassl, *Das Österreichische Einrichtungswerk im Galizien*, Wiesbaden, 1975, p. 92 și urm.; David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 229 și urm.

⁴ Despre personalitatea lui Vasile Balș, vezi Mihai-Ștefan Ceașu, *Vasile Balș, un iosefinist bucovinean*, în David Prodan, *Puterea modelului*, vol. coordonat de Nicolae Bocșan, Nicolae Edroiu, Liviu Maior, Aurel Răduțiu și Pompiliu Teodor, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 1995, p. 132 și urm.; idem, *Noi informații genealogice privitoare la șambelanul Vasile Balș și familia sa*, în AG, II (VII), nr. 1-2, 1995, p. 47 și urm.

⁵ Idem, *Un iluminist bucovinean: boierul Vasile Balș (1756-1832)*, Iași, Editura Junimea, 2007, p. 204 și urm.

important în structurile puterii politice din provincie, decât cel pe care l-a avut până atunci. Se considera că acest lucru s-ar fi putut realiza, mai lesne, în condițiile dobândirii pentru Bucovina a statutului de provincie autonomă în cadrul Monarhiei de Habsburg.

Pentru înfăptuirea programului autonomist s-a realizat un consens ideologic uniform, în sensul că elitele nu au dat expresie publică niciunui dezacord politic profund, ci, din contra, și-au conformat declarațiile cu un ideal național unic și explicit, stabilit „oficial” de cei aflați în fruntea mișcării, precum Eudoxiu cavaler de Hurmuzaki, frații săi Alexandru și Gheorghe sau baronul Iordache Vasilco ș.a. De aceea, dobândirea autonomiei provinciale a devenit, în opinia elitei politice a românilor bucovineni, principala cerință a programului național în anii 1848-1849, până la obținerea acesteia prin Constituția din 4 martie 1849, care declara Bucovina provincie de coroană a Imperiului Austriei, cu titlul de ducat⁶.

Aceeași dovadă a unificării consensuale a elitei românești, ce va atrage de partea sa și celelalte naționalități din provincie, sub stindardul redobândirii autonomiei provinciale, va fi făcută în anii 1860-1861, când pentru scurtă vreme autonomia Bucovinei a fost desființată, odată cu reincluderea sa în Galiția⁷. Solicitățile repetate ale bucovinenilor, în frunte cu Eudoxiu Hurmuzaki, vor găsi în cele din urmă audiența necesară la Viena. Ca urmare, noua Constituție a Monarhiei de Habsburg, din 26 februarie 1861, reiterea punctele privitoare la despărțirea Bucovinei de Galiția, la constituirea unei provincii autonome, cu reprezentanți aleși, prin vot censitar, în Dieta provincială și în Parlamentul central din Viena. Dieta sau Camera legislativă provincială, declarată drept cel mai înalt organ al puterii în reprezentarea și administrarea intereselor provinciei, era compusă din 30 de membri aleși pentru șase ani consecutivi. Mandatele erau împărțite între episcopul ortodox al Bucovinei, care era numit în adunare în virtutea funcției sale, și 29 de deputați aleși, pe baze censitare, de ansamblul populației cu drept de vot din provincie, în cadrul a trei mari circumscripții electorale, respectiv a marii proprietăți funciare, a orașelor și a comunelor rurale⁸.

Începând cu anul 1861, elita românească va avea un rol important în viața publică provincială, exercitând uneori chiar un fel de hegemonie politică în Dieta provincială, cel mai înalt for al guvernării autonome. Ca urmare, în funcția de președinte al Camerei legislative provinciale a fost numit aproape mereu un român. Preponderența economiei agrare în această provincie⁹, la începutul deceniului șapte, dar și în cele următoare ale secolului XIX, a făcut ca, sub raport social, moșierimea de origine nobilă, ca mare proprietară funciară, să dețină

⁶ Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei. De la administrația militară la autonomia provincială (1774-1862)*, vol. I, București, Editura Academiei Române, 1993, p. 375.

⁷ Raimund Friedrich Kaindl, *Geschichte der Bukowina*, vol. III, Czernowitz, 1898, p. 28 și urm.

⁸ Mihai-Ștefan Ceaușu, *Parlamentarism, partide și elită politică în Bucovina habsburgică (1848-1918)*, Iași, Editura Junimea, 2004, p. 85 și urm.

⁹ În anul 1861, dintr-o populație totală de 456.920 de suflete, 87.554 de locuitori, capi de familie, aveau ocupații agricole și numai 14.984, ocupații de tip burghez (ANIC, fond Guvernământul Bucovinei, mapa 2, nr. 7/1861, fol. 72).

timp de câteva decenii poziția de lider în cadrul elitei politice românești. Unele familii de moșieri, precum Hurmuzaki, Vasilco, Flondor, Stârcea ș.a., au întemeiat chiar adevărate „dinastii” politice, care au dominat timp îndelungat viața politică provincială. Alături de moșierime, clerul ortodox, în special cel de rang înalt, a constituit un rezervor de unde s-au recrutat, din a doua jumătate a secolului XIX, reprezentanți de marcă ai elitei politice bucovinene, precum mitropolitul Silvestru Morariu-Andrievici¹⁰.

Această situație se va schimba pe măsură ce ritmul alert de dezvoltare în sens burgez a societății din Bucovina, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a produs importante transformări în domeniul economic, social și cultural, întărind mereu burghezia provincială. În această perioadă, societatea bucovineană, ca și elita românească, a fost profund influențată de eforturile făcute pe linia ridicării gradului de cultură a locuitorilor provinciei, prin creșterea gradului lor de instrucție și educație, înregistrându-se o creștere spectaculoasă atât a numărului școlilor de diferite grade, cât, mai ales, al celor ce le urmau. Astfel, dacă la scurt timp după redobândirea autonomiei provinciale, în anul școlar 1864-1865, în Bucovina aveau consemnată existența a 156 de școli primare, cu 107 învățători, care erau urmate doar de 8.170 de elevi, dintr-un total de 45.054 de copii de vârstă școlară¹¹, aproximativ o jumătate de secol mai târziu, în anul 1907, datele statistice consemnează faptul că numărul școlilor primare publice a crescut la 476, cel al personalului didactic la peste 1.800 de persoane, iar al celor ce frecventau școala la 92.668 de elevi, dintr-un total de 119.611 copii obligați a urma învățământul primar obligatoriu¹². În aceeași perioadă a crescut și numărul gimnaziilor existente în provincie, ajungând ca în preajma izbucnirii Primului Război Mondial, în anul școlar 1913-1914, la nivelul provinciei să fie consemnată existența a 13 unități de învățământ de nivel secundar, în care studiau peste 6.100 de elevi¹³. În urma insistențelor deputatului român Constantin Tomașciuc și ale Dietei Bucovinei, în cele din urmă, în anul 1875, s-a înființat Universitatea din Cernăuți¹⁴. Noua instituție de învățământ superior, deși adesea acuzată în istoriografia română pentru caracterul ei germanizator¹⁵, a devenit un pol de atracție culturală pentru românii din Bucovina și din afara ei, cu un rol benefic pentru aceștia, la fel ca și pentru celelalte naționalități, contribuind la creșterea gradului lor de cultură și civilizație¹⁶.

¹⁰ Mihai-Ștefan Ceașu, *Parlamentarism, partide și elită politică...*, p. 418-419.

¹¹ Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, Editura Humanitas, 1991, p. 143.

¹² *Mitteilungen des Statistischen Landesamtes des Herzogthums Bukowina*, XIV, Czernowitz, 1910, p. 30 și urm.

¹³ Constantin Ungureanu, *Sistemul de învățământ din Bucovina în perioada stăpânirii austriece (1774-1918)*, Chișinău, Tipografia Centrală, 2015, p. 248-250.

¹⁴ Rudolf Wagner (ed.), *Alma Mater Francisco Josephina. Die Deutschsprachige Nationalitäten-Universität in Czernowitz. Festschrift zum 100. Jahrestag ihrer Eröffnung 1875*, München, 1975, p. 21 și urm.

¹⁵ Constantin Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina. 1775-1918*, Cernăuți, 1926, p. 148-149; Ion Nistor, *op. cit.*, p. 216-218.

¹⁶ George Bostan, *Der Beitrag der Universität Czernowitz zur Entwicklung der rumänischen Kultur und der ukrainisch-rumänischen Beziehungen*, în Ilona Slawinski, Joseph P. Strelka (Hg.),

Pe măsura dezvoltării rețelei școlare provinciale și a celei universitare, spre finele secolului XIX se produce o creștere a numărului celor care făceau parte din așa-numita „intelighenție”, prin sporirea numărului funcționarilor, a cadrelor didactice de diferite grade, a celor ce au îmbrățișat profesii liberale. Atracția spre forme superioare de instrucție a fost valabilă atât pentru români, cât și pentru celelalte naționalități din provincie.

Începând cu ultimul deceniu al secolului XIX, intelectualitatea provenită din rândul moșierimii, din lumea urbană și tot mai mult din lumea rurală tindea să ocupe poziții mai importante, atât în cadrul elitei politice românești, cât și la vârful puterii politice provinciale¹⁷. În această perioadă, pe fundalul unei dezvoltări economice, sociale și culturale accentuate, în Bucovina se produce o schimbare de generație la nivelul elitei politice românești, moșierimea fiind nevoită să renunțe la monopolul politic exercitat până atunci și să împartă cu „intelighenția” rolul de lider. Totodată, tendința expresă a intelectualității, de afirmare în viața publică, a dus la o spargere a tiparelor vechiului sistem politico-parlamentar provincial, oarecum bipolar, și trecerea spre un pluripartitism accentuat.

Presiunea schimbărilor survenite în societatea românească, creșterea conștiinței naționale și difuzarea naționalismului, tendința spre democratizarea vieții politice, prin extinderea treptată a dreptului de vot asupra unor categorii sociale mai largi, mai vizibilă la nivelul provincial, au fost tot atâtea elemente ce au forțat „partidele” românești să-și schimbe vechea înfățișare. La rândul său, discursul politic devine mai acuzator și mai violent, dobândind accente demagogice, pe fundalul ascuțirii concurenței pentru atragerea unor pături sociale cât mai cuprinzătoare din rândul electoratului. Tema națională devine preferata discursului politic.

Rolul de lider, ocupat până atunci de aristocrația funciară de esență nobiliară, așa-numiții „bătrâni”, devine tot mai contestat de valul „tinerilor”, proveniți mai ales din rândul „intelighenției”, care urmăreau o transferare treptată a monopolului puterii dinspre moșierime în favoarea sa¹⁸. În aceste condiții, partidul notabilităților de ieri, redus la un grup destul de restrâns de moșieri conservatori, va fi nevoit de împrejurări să se deschidă pentru „tineri” și să tindă spre o cuprindere socială cât mai extinsă.

Ca atare, la înființarea în 1892 a Partidului Național Român, adunarea de constituire a desemnat pentru conducerea partidului un comitet, format din reprezentanți ai „bătrânilor”, cât și ai „tinerilor” politicieni români, ce îl avea în frunte pe marele proprietar funciar conservator, baronul Alexandru von Vasilco¹⁹. În

Glanz und Elend der Peripherie. 120 Jahre Universität Czernowitz, Bern/Berlin/Frankfurt a.M./New York/Paris/Wien, 1998, p. 123 și urm.

¹⁷ Mihai-Ștefan Ceaușu, *Note asupra elitei politice românești în Bucovina Habsburgică*, în „Xenopoliana”, Iași, IV/1-4, 1996, p. 95.

¹⁸ *Ibidem*, p. 100.

¹⁹ Allgemeines VerwaltungsArchiv, Wien, Ministerium des Innerns, Präsidiale, 31, Bukowina, Kar. 940, Prot. 1069/1892.

scurtă vreme însă, tendințele divergente existente în interiorul partidului, între cele două facțiuni, generate de radicalismul „tinerilor”, dar și de opoziția constantă a „conservatorilor” asupra unor probleme ideologice și de politică concretă, vor pune în pericol unitatea partidului²⁰.

Tensiunile din rândul elitei politice au făcut ca, în primăvara anului 1900, Partidul Național Român să își înceteze temporar existența, odată cu părăsirea rândurilor sale de către bătrânii conservatori, care încheie un pact politic cu președintele țării, pentru a pune capăt opoziției sale la adresa românilor, pact ce a fost dezavuat de „partida tinerilor”. Din această sciziune a luat ființă, în vara anului 1900, Partidul Conservator Român, numit și „Pactist”, sub președinția medicului dr. Ioan cavaler de Volcinschi, a cărui bază socială era alcătuită din moșieri și membri ai clerului ortodox²¹. La rândul său, gruparea „tinerilor” radicali români a înființat Partidul Popular (Poporal) Național Român, după modelul partidelor populare ce ființau deja de mai multă vreme în provinciile din vestul monarhiei²². Pentru scurtă vreme, președinte al Partidului Poporal Național, alcătuit în special din intelectuali (învățători, juriști, funcționari), a fost ales juristul George Popovici, iar apoi, după plecarea acestuia în România, Iancu Flondor²³. Noul partid își propunea să militeze pentru înfăptuirea unor dezerdate în domeniul bisericesc, școlar și economic, socotite a fi de importanță națională, dar și pentru adoptarea votului universal și înfăptuirea unei reforme electorale la nivel provincial²⁴.

Câțiva ani mai târziu, nemulțumirile generate de preponderența în plan politic a moșierimii conservatoare, precum și frământările din sânul elitei politice românești vor duce în cele din urmă la apariția, în anul 1903, a unui nou partid politic românesc, Partidul Democrat. Această nouă direcție politică se înscrie în cadrul ideologic al doctrinei reformei sociale, ce se adresa mai ales păturii mici burgheze și care, la sfârșitul secolului XIX și începutul celui următor, a dat naștere unor mișcări reformatoare în Austria, ce militau nu numai pentru o politică socială, școlară sau economică în favoarea păturilor de jos ale populației, ci și pentru obținerea de drepturi politice pentru acestea, prin instituirea dreptului de vot universal²⁵. Conducătorul noului partid românesc, avocatul dr. Aurel cavaler de Onciul, punea accent pe social și economic în activitatea

²⁰ *Ibidem*, Kar. 941, 942, Prot. 2955/1893.

²¹ „Timpul”, Cernăuți, nr. 1 din 1 iulie 1900; nr. 2 din 4 iulie 1900.

²² Klaus Berchtold, *Die politischen Parteien und ihre parlamentarischen Klubs bis 1918*, în Herbert Schambeck (ed.), *Österreichs Parlamentarismus*, Berlin, 1986. p. 163-164; Margareta Mommsen-Reidl, *Österreich*, în Frank Wende (ed.), *Lexikon zur Geschichte der Parteien in Europa*, Stuttgart, Kröner Verlag, 1981, p. 450.

²³ Ioan Scurtu, Ion Alexandrescu, Ion Bulei, Ion Mamina, *Enciclopedia de istorie a României*, București, Editura Meronia, 2001, p. 208.

²⁴ Ioan Cocuz, *Partidele politice românești din Bucovina 1862-1914*, Suceava, Editura „Cuvântul Nostru”, 2003, p. 600-601.

²⁵ Albert Fuchs, *Geistige Strömungen in Österreich. 1867-1918*, Mit einem Essay von Friedrich Heer, Wien, Löcker Verlag, 1996, p. 133 și urm.

partidului, ca unul ce se voia a fi reprezentantul intereselor țărănimii, intelectualității rurale și păturii mijlocii din societatea românească, sub lozinca democrației și a liberalismului, principii care vor fi prinse uneori într-o manieră populistă în programul electoral al partidului²⁶.

Divergențele ideologice și de politică concretă existente în sânul elitei politice românești, precum și orgoliile personale vor face ca toate încercările ulterioare de recompunere a Partidului Național Român să aibă rezultate doar de scurtă durată. Practic, disputele dintre cele trei partide românești, cu prilejul alegerilor pentru Dieta Bucovinei și pentru Parlamentul din Viena, vor domina viața publică provincială până la sfârșitul Monarhiei.

În concluzie, putem aprecia că, până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, elita politică românească din Bucovina habsburgică a avut un rol politic minor la nivelul puterii decizionale provinciale, ocupând în cadrul aparatului birocratic al administrației locale funcții executive, de nivel secundar, și doar sporadic rangul de conducător. Din a doua jumătate a secolului XIX, elita românească, recrutată mai ales din rândul moșierimii, va ajunge la vârful puterii politice provinciale. Dezvoltarea cantitativă și calitativă a intelectualității românești, în a doua jumătate a secolului XIX și începutul celui următor, precum și pătrunderea sa tot mai vizibilă în cadrul lumii politice, acuzele la adresa vechii elite și refuzul recunoașterii reprezentativității sale au produs numeroase dezbinări, convulsii și contestări la nivelul elitei politice românești din Bucovina.

**The Romanian Political Elite in Habsburg Bukovina.
Social Structure and Political Participation
(Late 18th Century – Early 20th Century)
(Abstract)**

Keywords: Bukovina, political elite, social structure, Habsburg Empire, Diet of Bukovina, Chamber of Deputies, Imperial Council in Vienna.

In this study I aim to discuss the economic and social structure of the Romanian elite in Bukovina, starting from the annexation of the province by the Habsburg Empire in 1775 until the first decades of the twentieth century. I emphasize the changes that have occurred in its profile during its historical development. At the same time, I examined how the local political elite participated in significant historical events, such as the 1848 Revolution, as well as in the province's political life. This paper focuses on the participation of the local elite in the functioning of the province's parliamentary bodies: the Diet of Bukovina and the Chamber of Deputies of the Imperial Council in Vienna.

²⁶ Mihai-Ștefan Ceaușu, *Parlamentarism, partide și elită politică...*, p. 347-348.